

นิเวศวิทยาเชิงพุทธสะท้อนผ่านวัตรปฏิบัติของหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ
Buddhist Ecology as Reflected from the Observance
Of Ven.LuangPu Hong Brahmapañño

ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม
ธีรทิพย์ พวงจันทร์
พระมหาโชตนิพิฐพนธ์ สุทธิจิตโต (ผลเจริญ)
วิทยาเขตสุรินทร์

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนิเวศวิทยาเชิงพุทธสะท้อนผ่านวัตรปฏิบัติของหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญนี้มีวัตถุประสงค์ในการนำเสนอ 3 ประเด็น คือ (1) นำเสนอแนวคิดนิเวศวิทยาในพระพุทธศาสนา (2) นำเสนอประวัติของหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ และ (3) นำเสนอนิเวศวิทยาเชิงพุทธที่ปรากฏในวัตรปฏิบัติของหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ ซึ่งจากข้อมูลที่ศึกษาเชิงเอกสาร ทำให้เห็นเป็นเชิงประจักษ์ว่า หลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ ได้ใช้กุศโลบายในการสอนพุทธศาสนิกชนผ่านมิติของการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติ โดยหลักธรรมที่หลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ ได้นำมาใช้สอนเป็นคุณธรรมเบื้องต้น ที่จะปลูกฝังจิตสำนึกภายในให้กับสาธุชนประกอบด้วย (1) ใช้หลักเมตตาธรรม (2) ใช้ศีล 5 เป็นแกนกลางของคำสอนสั่งเพื่อรักษาระบบนิเวศ เพราะถึงแม้ท่านจะเป็นพระเกจิที่มีลูกศิษย์สร้างวัดมุงคลไปให้ท่านปลูกเสก แต่ท่านก็สอนผู้ให้นำวัดมุงคลของท่านไปบูชาว่า ให้มีศีล 5 ถ้าไม่มีศีล 5 แล้ว วัดมุงคลของท่านจะไม่ขลังไม่ศักดิ์สิทธิ์ (3) แปลงป่าไม้จากศาสนสถานให้เป็นธรรมอุปกรณในการฝึกคน (4) ใช้หลักตัญญูเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนนี้ วัตรปฏิบัติของหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ ด้านการดูแลระบบนิเวศดังปรากฏจากผลงานด้านการดูแลสัตว์ป่า, การอนุรักษ์ป่าไม้, การพัฒนาที่ดิน, การพัฒนาแหล่งน้ำ เพื่อเป็นสมบัติไว้ให้กับลูกหลานได้สืบต่อ และการสร้างสัมมาชีพให้กับคนในชุมชน อันส่งผลให้เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนและเข้มแข็งที่อยู่ภายใต้การนำของหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนา, นิเวศวิทยา, หลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ

Abstract

The purposes of this article were (1) to present ecological concepts in Buddhism. (2) to present the history Ven. LuangPu Hong Brahmapañño, and (3) to explore the Buddhist ecology as reflected from the practicing of Ven. LuangPu Hong Brahmapañño. On this connection, from the documentary study, it was evident that Ven. LuangPu Hong Brahmapañño used the Buddhist teachings through the dimension of conservation of natural resources. The principle which Ven. LuangPu Hong Brahmapañño used to be the

basic virtue, the inner consciousness, the congregation which consisted of (1) using Loving kindness, (2) using five precept to be the core of his teaching to preserve ecology. Even though he concerned with sacred objects, he had taught his followers to use the sacred objects in the right way; that was encouraging themselves with the five precept (3) changing the forest to be peaceful place for human training, (4) using the gratitude for sustainable development. In addition, the performance of Ven. LuangPu Hong Brahmapañño on ecological system management, as reflected in the work of wildlife cares, forest conservation, land development, water development. It was a property for children to inherit, and to make the right people in the community. The result was a sustainable and strong development under the leadership of Ven. LuangPu Hong Brahmapañño.

Keywords: Buddhism, Ecology, Ven. LuangPu Hong Brahmapañño

บทนำ

พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนที่มุ่งหวังความสงบสุข และประโยชน์ของสังคมเป็นที่ตั้ง ดังพุทธประสงคฺที่ตรัสแต่พระธรรมทูตชุดแรกที่ออกไปเผยแผ่พุทธธรรมเป็นครั้งแรกว่า “...ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์...”¹ ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงมอบบทบาทที่สำคัญในการเผยแผ่พุทธธรรมให้กับพระสงฆ์ เพื่อวางรากฐานแห่งธรรมทางจิตวิญญาณให้กับมวลหมู่มนุษย์ ซึ่งพระธรรมทูตชุดแรกที่ออกไปเผยแผ่พระสัทธรรมทุกรูปเป็นพระอรหันต์ ส่งผลให้ประสบความสำเร็จอย่างมากในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาของพุทธศาสนิกชนอย่างรวดเร็ว กระทั่งได้มีผู้มีจิตศรัทธามาขอบวชเพื่อศึกษาพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ซึ่ง “การเผยแผ่พระพุทธศาสนามีเป้าหมายหลักก็คือการสร้างสันติภาพให้แก่ชาวโลก พระสงฆ์คือสื่อแห่งสันติภาพของโลกเพราะพระสงฆ์ (อริยสงฆ์) เป็นผู้สงบทั้งกาย วาจา และใจ เป็นแบบอย่างของผู้มีสันติปราศจากความเห็นแก่ตัว การทำงานของพระสงฆ์เป็นการทำงานเพื่อให้ มิใช่เพื่อเอา จึงไม่แฝงไว้ด้วยความขัดแย้ง”² ในสภาพสังคมปัจจุบันซึ่งเป็นยุคของข้อมูลข่าวสาร หรือที่เรียกกันว่า ยุคดิจิทัล (Digital Age) ซึ่งในแต่ละช่วงเวลา มีคลื่นของข้อมูลข่าวสารที่ไหลบ่าอย่างมหาศาล ผ่านช่องทางการสื่อสารในทุกรูปแบบ ดังนั้น พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา จึงจำเป็นต้องปรับรูปแบบการดำเนินชีวิตในสมณเพศ เพื่อให้อยู่ในสภาพสังคมปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา และมีความจำเป็นในการปรับวิถีการใช้ชีวิตในรูปของสมณเพศที่มีกรอบของพระธรรมวินัยเป็นที่ตั้ง รวมทั้งวิถีการเผยแผ่หลักธรรม เพื่อให้เข้าไปในจิตใจของพุทธศาสนิกชน และเป็นผู้นำด้านจิตวิญญาณของคนในสังคม ในจำนวนพระสงฆ์ ผู้นำจิตวิญญาณในภาคอีสานใต้ของประเทศไทย ซึ่งเป็นพระมหาเถระเกจิอาจารย์ผู้ทรงวิทยาคม มีเมตตา

¹ วิ.มหา.(ไทย) 4/32/40.

² สนิท ศรีสำแดง, **พระพุทธศาสนา: กระบวนทัศน์ใหม่**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2544), หน้า 86.

มหานิยมสูง และเป็นพระนักพัฒนาโดยเฉพาะด้านการรักษาป่าไม้ รวมทั้งระบบนิเวศวิทยาอื่น ๆ ในเขตพื้นที่ภาคอีสานตอนใต้ที่มีผลงานเด่นชัด นั่นคือ พระครูประสาทพรหมคุณ หรือชื่อที่ชาวบ้านคุ้นเคยและเรียกติดปากว่า “หลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ” แห่งวัดเพชรบุรี ตำบลทุ่งมน อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ หลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ หรือ พระครูประสาทพรหมคุณ ตามราชทินนามที่ได้รับพระราชทานจากองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นอกเหนือจากความเด่นชัดและมีชื่อเสียงด้านวิทยาคม เมตตามหานิยม ดังที่ปรากฏตามสื่อแขนงต่าง ๆ แล้วแต่อีกบทบาทหนึ่งที่คุณคณทั่วไปไม่ค่อยทราบ แต่เป็นวัตรปฏิบัติที่หลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ ได้ประพฤติวัตรปฏิบัติอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ トラบเท่าถึงวันที่สังขารไม่เอื้ออำนวยคือ วัตรปฏิบัติด้านการดูแลระบบนิเวศวิทยาในหลายเขตพื้นที่ ที่องค์หลวงปู่ ได้นำพาศิษยานุศิษย์ลงมือทำอย่างต่อเนื่อง กระทั่งปรากฏเป็นผลงานในเชิงประจักษ์ดังนั้น ในบทความนี้ ผู้เขียนจึงได้มุ่งประสงค์ในการนำเสนอวัตรปฏิบัติและปฏิปทาของหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ ในด้านการดูแลรักษาระบบนิเวศ โดยการประยุกต์ใช้หลักธรรมขั้นพื้นฐานทางพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลางในการสอนศิษยานุศิษย์ให้ได้ยึดถือปฏิบัติ นำไปเพื่อเป็นเส้นนำสายตาในการดำเนินชีวิต ซึ่งรูปแบบคำสอนและวัตรปฏิบัติขององค์หลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ นี้เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่มีความโดดเด่นในด้านของการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนโดยผ่านกระบวนการที่ศรัทธาทางพระพุทธศาสนา

แนวคิดเรื่องนิเวศวิทยาในพระพุทธศาสนา

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้กล่าวไว้ว่า “โลกเล็กเล็กทุกที ในขณะที่ต้องมีการพึ่งพาอาศัยกันมากขึ้น...ยิ่งกว่าที่ผ่านมาแล้ว ทุกวันนี้จะต้องอธิบายชีวิตในแง่ที่มีความรับผิดชอบต่อจักรวาลมากขึ้น มิใช่แต่เพียงความรับผิดชอบต่อชาติต่อชาติ มนุษย์ต่อมนุษย์เท่านั้น แต่มนุษย์ต้องรับผิดชอบต่อในรูปแบบอื่น ๆ ด้วย”³ จากพระดำรัสของท่านองค์ทะไลลามะ เราควรตระหนักถึงความสัมพันธ์และการเกี่ยวข้องในทุกองค์พหุทุกด้าน ซึ่งพระพุทธศาสนานั้นเป็นศาสนาเพื่อธรรมชาติ และมีทำที่และการกระทำที่ส่งเสริมสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติโดยมีรากฐานความเมตตา ดังปรากฏในพระดำรัสของท่านองค์ทะไลลามะ และได้รับแรงบันดาลใจ และการสนับสนุนจากพระองค์ผู้ทรงเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณองค์สำคัญของชาวพุทธ

พระพุทธศาสนานั้นมีหลักพุทธธรรม ซึ่งเป็นแก่นคำสอนของพระพุทธเจ้าที่สำคัญๆ และจำเป็นต่อการนำมาใช้ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ แร่ธาตุ น้ำมัน⁴ นั่นคือพระพุทธศาสนามีเนื้อหาและหลักการที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนิเวศวิทยาที่แตกต่างจากการศึกษาทางนิเวศทั่วไป ซึ่งใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์อันมีลักษณะเป็นวัตถุวิสัย แต่ในทางพระพุทธศาสนานั้นกรอบการมองทางนิเวศวิทยามีมิติทั้งทางวัตถุวิสัยและจิตวิสัยในลักษณะที่เกี่ยวข้องกันตามกระบวนการของเหตุปัจจัย ดังที่

³ ChatsumarnKablisingh et.al, *Buddhism and Nature Conservation*, (Bangkok: Thai Tibet Center, 2010), p.80.

⁴ มานพ นักการเขียน, *พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา (Buddhism and Environmental Education)*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), หน้า 151.

ใจความสำคัญของพระพุทธศาสนาที่มีปรากฏในวินัยปิฎกว่า “ธรรมเหล่าใด เกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้”⁵

ดังนั้น แนวคิดเรื่องนิเวศวิทยาในพระพุทธศาสนานั้น “ในโลกทัศน์ของพระพุทธศาสนามีลักษณะที่เชื่อมโยงสรรพสิ่งในฐานะที่เป็นเหตุเป็นปัจจัยต่อกันและกัน ผ่านแนวคิดการปฏิบัติความเป็นตัวตน โดยมองมนุษย์ไม่แปลกแยกจากโลกธรรมชาติ การมองโลกแบบองค์รวมและมนุษย์มิได้เป็นศูนย์กลางของโลก”⁶ ดังนั้น ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น “...มีแนวคิดจากภาวะที่ไร้อัตตา คือ สรรพสิ่งไม่มีแก่นสารด้วยตัวเอง แต่อิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ชาติสิ่งหนึ่งอีกสิ่งก็ไม่สมบูรณ์ แนวคิดแบบเชื่อมโยงและสอดประสานแนวคิดด้วยหลักปฏิจจสมุปบาทให้เห็นกระบวนการสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับระบบนิเวศอื่น ๆ ที่เป็นองค์ประกอบ...”⁷

ประวัติและผลงานโดยสังเขปของหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ

(1) **ชาติภูมิ:**หลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ “เดิมชื่อ สุวรรณหงส์ นามสกุล จะมัวดี เกิดเมื่อวันจันทร์ที่ 5 มีนาคม 2460 ตรงกับวันแรม 7 ค่ำ เดือน 4 ปีมะเมีย ๓ บ้านทุ่งมน ตำบลทุ่งมน อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ โยมบิดาชื่อโปก โยมมารดาชื่อน้อย นามสกุลจะมัวดี และท่านเป็นบุตรคนที่ 3 ในบรรดาพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันซึ่งมีทั้งหมด 10 คน”⁸

(2) **การศึกษา:** ในประวัติด้านการศึกษาหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ นั้น “ท่านได้สำเร็จการศึกษาภาคบังคับ (ป.4) ในปี พ.ศ.2475 จากโรงเรียนประชาบาลวัดอุทุมพร อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ส่วนการศึกษาทางธรรมนั้น ในปีพ.ศ.2482 สอบได้นักธรรมตรี ปีพ.ศ.2483 สอบได้นักธรรมโท และในปี2485 สอบได้นักธรรมเอก”⁹

(3) **บรรพชา-อุปสมบท:**หลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ “ได้บรรพชาเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2479 ในขณะอายุ 18 ปี ณ วัดเพชรบุรี โดยมีพระอาจารย์แป้น วัดสว่างอารมณ์ ตำบลสวาย อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ เป็นพระอุปัชฌาย์”¹⁰ และเมื่ออายุครบ 20 ปี จึงได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ “เมื่อวันที่ 14 เดือนพฤษภาคม พ.ศ.2481 ณ พัทธสีมาวัดเพชรบุรี ตำบลทุ่งมน อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ โดยมีหลวงปู่แบน เป็นพระอุปัชฌาย์ หลวงปู่จิง เป็นพระกรรมวาจา และหลวงปู่แหวน เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ได้รับฉายาว่า “พรหมปัญโญ” แปลว่า ผู้มีปัญญาประดุจพรหม”¹¹

⁵ วิ.ม.(ไทย) 4/60/73.

⁶ คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระพุทธศาสนากับนิเวศวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559), หน้า 99.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 80.

⁸ อ่างใน พระครูสุวรรณจันทสรคุณ, “ศึกษาชีวิตและบทบาทการเผยแผ่ธรรมของพระครูประสาทพรหมคุณ (หงส์ พรหมปัญโญ) วัดเพชรบุรี อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547), หน้า 23.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน.

¹¹ เรื่องเดียวกัน.

(4) การปกครอง: ในด้านการปกครองคณะสงฆ์ของหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ สรุปลงได้ดังนี้ “พ.ศ. 2519 ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบลทุ่งมน พ.ศ.2525 ได้รับแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์ พ.ศ. 2541 ได้แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดทุ่งมนหรือวัดเพชรบุรี และพ.ศ.2543 ได้รับพระบัญชาแต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษาเจ้าคณะตำบลทุ่งมน”¹²

(5) สมณศักดิ์และเกียรติคุณที่ได้รับ: สืบเนื่องจากหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ ได้ดำรงอยู่ในสมณเพศ และมีวัตรปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักพระวินัย และมีปฏิปทาเป็นที่น่าเลื่อมใส เป็นที่พึ่งของพุทธศาสนาสิกขณผู้เดินทางมาทั้ง 4 ทิศ กระทั่งเป็นเหตุให้พระคุณท่านได้รับการยกย่อง และเชิดชู ดังปรากฏจากสมณศักดิ์และเกียรติคุณที่ได้รับ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ พ.ศ.2532 ได้รับพระราชทานแต่งตั้งสมณศักดิ์พระครูสัญญาบัตรเจ้าคณะตำบลชั้นตรีในราชทินนามที่ “พระครูประสาทรหมคุณ” พ.ศ.2535 ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์จากพระครูสัญญาบัตรเจ้าคณะตำบลชั้นตรีเป็นพระครูสัญญาบัตรเจ้าคณะตำบลชั้นโท พ.ศ. 2537 ได้รับพระราชทานเสมาธรรมจักร ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา พ.ศ.2540 ได้รับพระราชทานธงพิกษา จากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ พ.ศ.2552 ได้รับปริญญาพุทธศาสนาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาสังคมสงเคราะห์จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.2553 ได้รับปริญญากิตติมศักดิ์ สาขาการบริหารการศึกษา จากมหาวิทยาลัยเฉลิมกาญจนา

นิเวศวิทยาเชิงพุทธที่ปรากฏในวัตรปฏิบัติของหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ

หลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ เมื่อได้อุปสมบทในพระพุทธศาสนาแล้ว ท่านได้ “...เรียนกัมมัฏฐานจากพระอุปัชฌาย์ และได้ศึกษากัมมัฏฐานกับหลวงปู่ดิน วัดบ่อทอง หลวงปู่แจ่ม หลวงปู่เท็ง วัดตลุง โดยได้ศึกษาเกี่ยวกับสรรพศาสตร์วิชาต่าง ๆ จนครบวิชาแล้ว... ท่านจึงออกธุดงค์แสวงหาโมกขธรรม ณ ต่างแดนต่อไป”¹³จากข้อมูลที่ปรากฏพบว่า “หลวงปู่หงส์ได้ธุดงค์ไปถึงอำเภอชุนันท์ จังหวัดศรีสะเกษ และได้ขอศึกษาสรรพวิชาจากครูอาจารย์ทั้งเป็นพระและฆราวาส จนเป็นที่พอใจแล้ว จึงขออนุญาตกลับไปเพื่อธุดงค์สู่พนมเปญ ประเทศกัมพูชาต่อไป”¹⁴ซึ่งผลจากการที่หลวงปู่หงส์ใคร่ในการด้านการปฏิบัติพระกัมมัฏฐานเป็นอย่างมาก ส่งผลให้ “ท่านมีปฏิปทามักน้อย สันโดษ มีความเมตตาต่อมนุษย์และสัตว์ดิรัจฉาน...เป็นพระนักพัฒนาสังคมทั้งด้านจิตใจและด้านวัตถุ ท่านเป็นพระที่อยู่ตามอัทธภาพไม่ต้องใช้จ่ายอะไรมาก แต่ที่ต้องจ่าย คือ จ่ายเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม...” วัตรปฏิบัติของหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ ที่เกี่ยวข้องและปรากฏเด่นชัดในด้านการดูแลรักษาระบบนิเวศ เช่น “การปลูกป่า การขุดสระ และการปล่อยชีวิตสัตว์ต่าง ๆ โดยเฉพาะบรรดาจิ้งหรีดทั้งหลาย เมื่อท่านเห็นใครจับมาท่านจะนำไปปล่อยในป่าเสมอ” ดังนั้น เพื่อให้ปฏิปทาของหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ ในด้านการดูแลระบบนิเวศให้ปรากฏเด่นชัดขึ้น ผู้เขียนใคร่ขอแนะนำเสนอแยกเป็น 2 ประเด็นหลักดังต่อไปนี้

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

¹³ ยุทธนันต์ ประวงษ์, อิทธิ มงคล บารมี หลวงปู่หงส์ พรหมปัญโญ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทย, 2545), หน้า 3.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

ประเด็นที่ 1 หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่หลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ ใช้ในการสอน ศิษยานุศิษย์ และพุทธศาสนิกชน

(1) ใช้หลักเมตตาธรรมเพื่อคำจูนโลก:หลักเมตตา หมายถึง ความรักใคร่ปรารถนาดี อยากให้มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายมีความสุข พระพุทธศาสนาสอนเรื่องการเจริญเมตตา และกรุณาต่อสรรพสัตว์ ดังที่ปรากฏอย่างชัดเจนในกรณียเมตตสูตร นอกจากนั้น นันทวิวิสาขชาดก แสดงให้เห็นว่า บุคคลควรแสดงเมตตาต่อสัตว์ที่ตนนำมาฝึก เพื่อรับใช้มนุษย์จากนั้นท้าวสักกะก็มีเทวบัญชาให้เทพแห่งฝนบันดาลให้เกิดฝนตกไปทั่วทิศ ท่วมแคว้นโกศลทั้งหมด สระโบกขรณี ก็เต็มด้วยน้ำจืดถึงแคว้นไค¹⁵ อีกเรื่องที่เป็นตัวอย่างประกอบหลักแห่งเมตตาธรรม อันเป็นหัวใจสำคัญของหลักพุทธธรรม คือ เรื่องหงส์บาดเจ็บ ความว่า คราวหนึ่งเจ้าชายสิทธัตถะมีพระญาติ คือ เจ้าชายเทวทัต ผู้เคยมีกรรมต่อกันในอดีตและมักอิจฉาพระองค์อยู่เสมอ เข้าวันหนึ่งในฤดูใบไม้ผลิ เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จลงไปเดินเล่นในสวนพฤกษชาติอันนารัณรมย์ เจ้าชายเทวทัตก็เสด็จไปยิงนกที่กำลังอพยพย้ายถิ่นฐานจากที่ราบในอินเดียสู่เทือกเขาหิมาลัย เจ้าชายเทวทัตทรงนำคว้นธนูหมายเล็งไปที่หงส์ที่กำลังบินมาเป็นฝูงใหญ่ ลูกธนูถูกหงส์ตัวหนึ่งตกลงมาแทบพระบาทของเจ้าชายสิทธัตถะ ด้วยพระทัยเมตตาในนกบาดเจ็บ ทรงประคองนกนั้นไว้กับอก ดึงลูกศรออก แล้วชโลมยาให้ เมื่อเจ้าชายเทวทัตมาทวงนกคืน เจ้าชายสิทธัตถะรับสั่งว่า “นกนี้เป็นของเราโดยความชอบธรรมแห่งความเมตตา กรุณา”¹⁶ เรื่องราวในพุทธประวัติตอนนี้ เป็นที่รู้จักกันดีสำหรับชาวพุทธ ซึ่งเราจะทำความเข้าใจได้ว่า ชีวิตเป็นสิทธิของผู้มีความเมตตา กรุณา ผู้เป็นเจ้าของชีวิตคือผู้ให้ชีวิตและมีใช้ผู้ปราศชีวิต พุทธศาสนาสอนเรื่องการให้ชีวิต และมีใช้ทำลายชีวิต คำสอนนี้ เป็นคำสอนพื้นฐาน และเป็นกุญแจดอกสำคัญเพื่อการอนุรักษ์ชีวิต ทั้งปวงในจักรวาล¹⁷ ปฏิปทาแห่งเมตตาธรรมของหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ นั้น พระครูวิกรมประชาณุกุล ได้กล่าวเอาไว้ว่า “...วิธีการสอนของหลวงปู่คือการประพฤติปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่างท่านไม่ตำหนิใครให้เสียหาย รักษาวิสัยและกิจวัตรอย่างเคร่งครัด มีความเมตตาต่อคนทั่วไป ท่านสอนลูกศิษย์ไม่ให้นอนตื่นสาย ให้ตื่นแต่เช้า จะได้ทำงานได้มาก ตัวหลวงปู่เองเป็นแบบอย่างในการสอนพระสอนโยมที่มาวัด...”¹⁸ ดังคำสัมภาษณ์ของอัครินทร์ อัครรัตน์วรกุลชาวจังหวัดปทุมธานีที่ได้สัมผัสความเมตตาของท่านได้กล่าวเอาไว้ว่า “หลวงปู่ท่านเป็นพระสงฆ์ที่มีเมตตาอยู่เสมอ เมื่อมากราบขอพรจากท่าน จะได้พบใบหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใส เห็นแล้วสบายใจ ท่านเป็นพระที่มีเมตตาจิตมากจริง ผมมาจากปทุมธานีเพื่อมากราบขอพรจากท่าน มาพบท่านแล้วมีความสุข”¹⁹ และนอกเหนือจากเมตตาธรรมที่หลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ ได้บำเพ็ญมาตลอดแล้ว ท่านยังเป็นเมตตาด้วยการเพื่อแผ่ด้านวัตถุทานให้กับองค์กรต่าง ๆ เพื่อสาธารณประโยชน์เป็นจำนวนมาก ดังปรากฏจากบทสัมภาษณ์ของพระครูอนุสรณ์ปิยธรรม รองเจ้าคณะอำเภอปราสาทที่กล่าวเอาไว้ว่า “ท่านมีเมตตาธรรมสูง ท่านช่วยเหลือทั้งคณะสงฆ์ และพุทธศาสนิกชนทั่วไป ทั้งบริจาคโรงเรียน โรงพยาบาล ช่วยเหลือกิจการ

¹⁵ อรรถกถาชาดก ภาค 2 (มัจฉชาดก 75) หน้าที่ 121-122.

¹⁶ Pupul Jaya Kar, *The Buddha*, (India: Bombay, 1982), p.2.

¹⁷ ChatsumarnKablisingh et.al., *Buddhism and Nature Conservation*, (Bangkok: Thai Tibet Center, 2010), p.91.

¹⁸ อ่างใน พระครูสุวรรณจันทรสาคณ, *อ่างแล้ว*, หน้า 61.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

คณะสงฆ์ไว้เป็นจำนวนมาก”²⁰ ดังนั้นหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ ท่านจึงเป็นพระมหาเถรอาจารย์ ผู้เป็นที่พึ่งของพุทธศาสนิกชน ท่านจึงเป็นผู้ช่วยให้เห็น เย็นให้ได้สัมผัส

(2) ใช้ศีล 5 เป็นแกนกลางของคำสอนสั่งเพื่อรักษาระบบนิเวศ

ศีล 5 เป็นหลักคำสอนขั้นพื้นฐานของพระพุทธศาสนา หลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ ได้ใช้ศีล 5 มาเป็นแกนกลางในคำสอน เพื่อรักษาระบบนิเวศ ดังปรากฏจากคำบอกเล่าของพระถวิล อภิวิมลธมฺมว่า “...เมื่อมีผู้มาบูชาเข้าวัดถลุงคดของท่าน ๆ ก็สอนให้นำศีล 5 ไปประพฤติปฏิบัติก่อน ถ้าไม่มีศีล 5 แม้มีวัดถลุงคดของท่านอยู่กับตัว วัดถลุงคดของท่านก็ไม่ศักดิ์สิทธิ์ เทวดาจะไม่คุ้มครองคนที่ไม่ศีล 5...”²¹ ซึ่งมีความสอดคล้องกับคำเผือด จะมีมี ญาติของหลวงปู่หงษ์ ที่ได้ให้ความเห็นเอาไว้ว่า “คนทั่วไปอาจคิดว่าหลวงปู่สอนให้ลูกศิษย์ตัดวัดถลุงคดจากหลวงปู่ ๆ จะสอนให้เขารักษาศีล 5 เป็นคนดี มีใจเมตตา ชยันในการทำงานเสียก่อน หลวงปู่บอกว่าคนไม่ดี ไม่มีศีล ไม่ชยัน ถึงได้วัดถลุงคดของหลวงปู่ไปก็ไม่ศักดิ์สิทธิ์”²² ในประเด็นนี้ พิน บุญสวัสดิ์ ซึ่งเป็นศิษย์ที่มีจิตศรัทธาในองค์หลวงปู่หงษ์ ได้เดินทางมากราบนมัสการหลวงปู่หงษ์ ก็ได้กล่าวไว้เช่นกันว่า “...หลวงปู่ตั้ง กองทัพศีล 5 คือ สอนให้ฆราวาสทุกคนที่มาหาท่านเป็นลูกศิษย์ท่าน มารับพร รับวัดถลุงคดจากท่านให้มีศีล 5 ก่อน เพราะถ้ามีศีล 5 แล้ว เทวดาจะคุ้มครอง วัดถลุงคดของท่านก็จะศักดิ์สิทธิ์...”²³ ดังนั้นแล้ว การขอมูลเชิงประจักษ์ผ่านคำพูดของตัวบุคคลซึ่งเป็นลูกศิษย์ท่าน ทั้งใกล้และไกลทั้งในประเทศ และต่างประเทศ ย่อมเป็นสิ่งสะท้อนได้เป็นอย่างดีว่า หลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ นั้น ท่านได้เอาศีล 5 ในพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลางในการสั่งสอนพุทธศาสนิกชน โดยท่านได้ใช้วัดถลุงคด ซึ่งเป็นสังฆานุสสติ เป็นธรรมอุปกรณในการสอนธรรมให้บุคคลที่แตกต่างกัน แต่มีพื้นฐานคือความศรัทธาในองค์หลวงปู่หงษ์ ให้เข้าถึงแก่นธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างง่าย ๆ ก็คือหลักศีล 5 นั่นเอง

(3) แปลงป่าไม้จากศาสนสถานให้เป็นธรรมอุปกรณในการฝึกคน: จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าป่าไม้กับพระพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าตรัสรู้ในป่า เหยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนในป่าช้า ป่าไม้จึงเป็นอุปกรณในการสอนธรรม “หลวงปู่หงษ์พรหมปัญโญ ได้ออกธุดงค์เพื่อฝึกจิตหาความสงบเพื่อขจัดกิเลสในป่าเขาถ้ำเนาไพร ท่านได้รับความซาบซึ้งในการอยู่ป่าและความเข้าถึงประโยชน์ของป่าไม้ท่านจึงนำพาลูกศิษย์ที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์อนุรักษ์ป่าไม้”²⁴ สมดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ในวนโรปสูตร²⁵ ว่า “ชนเหล่าใดปลุกสวน อันนารีนรม ปลุกป่า สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ บ่อน้ำ และที่พักอาศัยบุญย่อมเจริญแก่ชนเหล่านั้น ทั้งกลางวันและกลางคืน ตลอดกาลทุกเมื่อ ชนเหล่านั้นดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมไปสวรรค์แน่นอน” จากพระสูตรนี้เป็นธรรมคำสั่งสอนที่ทำให้เกิดการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างกว้างขวาง เพราะผู้ปลุกป่านอกจากได้รับผลโดยตรงอย่างแน่นอนแล้วยังได้รับบุญกุศลอีกด้วย

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 25-26.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 60.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 61.

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65-66.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 77.

²⁵ ส.ส. (ไทย) 15/47/61.

ดังนั้น ป่าเป็นสถานที่ที่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลุธรรมชั้นสูงสำหรับผู้ต้องการหลุดพ้น ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสารอีกต่อไป

(4) **ใช้หลักกตัญญูเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน:**ตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เชื่อกันว่า “ต้นไม้แต่ละต้นเป็นที่อยู่หรือเป็นวิมานของรุกขเทวดา โดยเฉพาะต้นไม้ใหญ่ที่เรียกว่า ต้นไม้เจ้าไพร (เจ้าป่า) เมื่อประชาชนเข้าไปตัดหรือทำลายต้นไม้ เท่ากับเป็นการทำลายที่อยู่ของรุกขเทวดา ซึ่งรุกขเทวดาอาจลงโทษโดยการดลบันดาลให้เกิดภัยพิบัตินานัปการ แก่ผู้ตัดไม้ ดังนั้น การมีความเคารพต่อรุกขเทวดา ทำให้ประชาชนไม่กล้าเข้าไปตัดต้นไม้ เป็นการป้องกันต้นไม้ ป่าไม้ไม่ให้ถูกทำลายสรุบท้ายบท²⁶ในมิตินี้ หลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ ได้สอนพุทธศาสนิกชนให้กตัญญูและเคารพต่อทุกสรรพสิ่งที่มีคุณค่าต่อตนเอง ดังที่ทองย้อย จงมีเจริญ ได้กล่าวเอาไว้ว่า “...หลวงปู่สอนให้มีความกตัญญูต่อบิณฑามารดา ครูอาจารย์ และผู้มีพระคุณทั้งหลาย ท่านบอกว่าคนที่มีความกตัญญูต่อบิณฑามารดา ครูอาจารย์ และผู้มีพระคุณทั้งหลายนั่น ท่านบอกว่าคนที่มีความกตัญญูต่อบิณฑามารดา ครูอาจารย์ และผู้มีพระคุณทั้งหลายนั่น ท่านบอกว่าคนที่มีความกตัญญูต่อบิณฑามารดา ครูอาจารย์ และผู้มีพระคุณทั้งหลายนั่น ท่านบอกว่าคนที่มีความกตัญญูต่อบิณฑามารดา ครูอาจารย์ และผู้มีพระคุณทั้งหลายนั่น...”²⁷ และเสกสรร พรหมนุช ก็ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นนี้อีกว่า “...หลวงปู่ท่านมีความกตัญญูต่อบิณฑามารดา ครูอาจารย์ของท่านอยู่เสมอ ทุกปีท่านจะให้การจัดงานเพื่อไหว้ครู รำลึกถึงครูอาจารย์ของท่านอยู่เสมอ ท่านบอกว่าลูกศิษย์ของท่านต้องมีศีล 5 มีความกตัญญูต่อบิณฑามารดา ครูอาจารย์แล้ว เวลาประสบความสำเร็จความยากลำบากด้วยเรื่องอะไรครูอาจารย์ของท่านจะคุ้มครองรักษาให้อยู่ดี...”²⁸ จากวัตรปฏิบัติของท่านที่เด่นชัดในด้านกตัญญูของหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ ส่งผลให้ศิษยานุศิษย์ ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ได้น้อมนำไปเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต เพื่อพัฒนาตนเอง ครอบครัวยุคนั้น สิ่งแวดล้อม สังคม และประเทศชาติสืบถัดไป

ประเด็นที่ 2 วัตรปฏิบัติของหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญด้านการดูแลระบบนิเวศ

(1) **ด้านสัตว์ป่า:** ด้านผลงานและปฏิบัติทางวัตรปฏิบัติของหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ คือการเอาสัตว์ป่ามีพิษ คือ งู เช่น งูเห่า งูจงอาง เป็นต้น มาช่วยเป็นรั้วทางธรรมชาติในการช่วยดูแลรักษาพื้นที่ป่าและท่านจะรับซื้องูที่ชาวบ้านจับได้ แล้วให้ลูกศิษย์นำไปปล่อยในเขตพื้นที่ป่าสาธารณะที่องค์หลวงปู่พำนักชาวบ้านร่วมกันพัฒนาและอนุรักษ์ ดังที่ “หลวงปู่บอกว่า งูอาศัยอยู่ในป่า หากไม่ทำร้ายป่า งูก็ไม่ทำร้ายคน”²⁹ ดังนั้นนับว่าเป็นอุบายที่มองเห็นการเชื่อมโยงแบบอิงอาศัยซึ่งกันและกันของธรรมชาติ ที่เป็นไปตามระบบนิเวศที่หลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ ได้ใช้เป็นกุศโลบายที่ช่วยทั้งการอนุรักษ์สัตว์ป่า และอนุรักษ์ป่าไม้ไปด้วยซึ่งนับเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน (Local Wisdom) ที่มีต้นความคิดจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ หลักปฏิจจสมุปบาทนั่นเอง

(2) **ด้านป่าไม้และที่ดิน:**สืบเนื่องจากหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญได้กลับมาจำพรรษาที่วัดบ้านเกิดในปี พ.ศ.2517 คือวัดเพชรบุรี และประจวบเหมาะกับ “...ทางการไทยได้ประกาศให้พื้นที่บริเวณตำบลทุ่งมน

²⁶ มานพ นักการเรือน. *อ้างแล้ว*, หน้า 158.

²⁷ พระครูสุวรรณจันทสรคุณ, *อ้างแล้ว*, หน้า 71.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 71.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 78.

และตำบลสมุดเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติป่ากำไรจาง...”³⁰ จิตสำนึกของการหวงแหนป่าไม้จึงเริ่มจากนั้น และหลังจากนั้น ตั้งแต่ปี 2526 หลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ ร่วมกับกรมป่าไม้ ดำเนินการอนุรักษ์ป่า โดยเฉพาะป่าสงวนแห่งชาติ “ป่ากำไรจาง” พื้นที่ประมาณ 15,600 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ 2 ตำบล คือ ตำบลทุ่งมน และตำบลสมุด โดยพิจารณาเห็นว่าถ้าไม่รักษาป่านี้ไว้อนาคตจะไม่มีพื้นที่ป่า และสัตว์ป่าอาศัยอยู่ ท่านจึงริเริ่มจ้างแรงงานท้องถิ่นสร้างรั้วลวดหนาม และได้นำหินซึ่งมีอยู่ทั่วไปในพื้นที่ให้นำมากองเรียงกันเป็นแถว ล้อมรอบพื้นที่ป่าที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์ และได้มอบเงินจำนวนหนึ่งให้กับราษฎรให้ช่วยฟื้นฟูสภาพป่า โดยปลูกป่าทดแทนในวันสำคัญต่าง ๆ ทำให้สภาพป่ากลับคืนความอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง เรียกว่า “ป่าประกายเพชร” ซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 300 ไร่³¹ ดังที่ พระครูวิกรมประชาณุกุล ได้กล่าวว่า องค์หลวงปู่ นอกเหนือจากเป็นนักปฏิบัติแล้ว ท่านยังมีกุศโลบายในการสอนศิษยานุศิษย์และชาวบ้าน โดยใช้ป่าไม้เป็นอุปกรณ์ในการสอนธรรม คือ การนำชาวบ้านออกไปทานข้าวกลางป่า ซึ่งชาวบ้านจะเรียกติดปากว่า “กินข้าวกลางป่า” “นอกจากอ้อมบุญแล้วชาวบ้านยังได้ข้อคิดเรื่องธรรมชาติดีกลับบ้านเสมอ เพราะ หลวงปู่มักจะหยิบยกให้เห็นประโยชน์และคุณค่าของป่า ทั้งแหล่งอาหาร ยา สมุนไพร “ถ้าเราใช้ป่า ใช้น้ำ ใช้สัตว์ ก็ต้องจัดการคืนให้เขาเหมือนเดิม ต้นไม้เมื่อตัดแล้ว ก็ให้รู้จักปลูก ปลูก เมื่อกินแล้ว ก็รู้จักปล่อย เราอยากมีน้ำใช้ ก็ต้องหมั่นปลูกต้นไม้ และรู้จักสร้างแหล่งเก็บกักน้ำเมื่อยามชดสน”³² วิธีการในการอนุรักษ์ป่าไม้และพัฒนาที่ดินของหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญนั้น ปรากฏเด่นชัดจากบทสัมภาษณ์ของ พระครูวิกรมประชาณุกุล ศิษย์ของท่านได้ให้ข้อมูลที่สำคัญเอาไว้ว่า

“...การบริจาคพื้นที่ของชาวบ้านเพื่อจัดทำพื้นที่ป่านั้นไม่จ่ายทุกรายไป บางรายก็ต้องทดแทนด้วยเงินทอง ดังนั้น เงินทุกบาทที่ผู้ศรัทธาบริจาคให้จึงนำมาเป็นทุนรอนในการจัดหาผืนป่า ตั้งแต่ค่าขุดเขยพื้นที่ หรือใช้เป็นค่าแรง ค่าอาหารแก่ชาวบ้านที่มาช่วยกันปลูก ปี 2535 เมตตารธรรมและทานบารมีที่หลวงปู่มีให้อย่างน้ำเสมอ ทำให้ชาวบ้านเกิดศรัทธาร่วมกันบริจาคที่หัวไร่ปลายนาให้เป็นพื้นที่ป่า ลมหายใจของชุมชนมีเรื่องราวของป่าไม้มาเกี่ยวข้องมากขึ้น และในปีนี้มีผู้มีบริจาคให้เป็นพื้นที่ป่าถึง 30 ราย รวมพื้นที่ทั้งหมดกว่า 5,000 ไร่ แล้วผืนป่าที่เกิดจากความร่วมมือของชาวบ้าน โดยมีหลวงปู่หงษ์เป็นศูนย์กลางนั้นมีเอกลักษณ์ที่ไม่เหมือนป่าที่ไหนในประเทศไทย นั่นก็คือมีรั้วทั้งรั้วลวดหนาม และรั้วหิน หลวงปู่หงส์ให้เหตุผลในการล้อมรั้วว่า เพื่อให้มีแนวเขตที่ชัดเจนสะดวกในการดูแลรักษา และเป็นการแบ่งเขตรับผิดชอบแก่ชุมชนรอบข้าง เพราะหลังจากการล้อมรั้วเสร็จแล้ว ก็จะมอบให้ชาวบ้านดูแลเป็นการตั้งกรรมการขึ้นมาดูแลส่วนนั้น ทำให้ทุกคนรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน หมู่บ้านไหนใกล้ป่าสงวนไหนก็ตั้งกรรมการขึ้นมาดูแลส่วนนั้น ป่าบางแห่งอยู่ในการดูแลร่วมกันมากกว่า 1 หมู่บ้าน ก็ต้องคณะกรรมการบริหารร่วมกันตรวจตราดูแล แต่ถ้าเป็นป่าที่ล้อมด้วยรั้วหิน นอกจากจะมีมนุษย์เป็นเวรยามแล้ว ก็ยังมีงูสารพัดชนิดจำนวนมากตัว คอยช่วยดูแลอีกด้วย งูเหล่านี้หลวงปู่หงษ์ให้นำมาปล่อยไว้ในป่าทั่ว ๆ ไป ซึ่งงูก็อาศัยอยู่ตามโพรงหินที่

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 77.

³¹ ยุทธนันต์ ประวงษ์, อ้างแล้ว, หน้า 22.

³² พระครูสุวรรณจันทรสารุณ, อ้างแล้ว, หน้า 77-78.

อยู่รอบผืนป่านั่นเอง แต่ก็ไม่เคยปรากฏว่ามีชาวบ้านที่ไปเก็บพืชผักในป่าเคยถูกงูกัดแม้แต่ครั้งเดียว ...”³³

(3) **ด้านพัฒนาแหล่งน้ำ:** น้ำนับว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญ เพราะน้ำคือชีวิต หากมีน้ำ ก็มีชีวิต แต่เนื่องจากสภาพภูมิประเทศของภาคอีสานตอนใต้ มักมีปัญหาเรื่องแหล่งน้ำไม่พอเพียงในการอุปโภคบริโภคในช่วงฤดูร้อน จึงเป็นเหตุให้หลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ ท่านก็เน้นย้ำสอนพุทธศาสนิกชนให้ ความสำคัญในการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคเหมือนกัน ดังคำสอนที่ว่า “ถ้าเราใช้ป่า ใช้น้ำ ใช้สัตว์ ก็ต้องจัดการคืนให้เขาเหมือนเดิม ต้นไม้เมื่อตัดแล้ว ก็ให้รู้จักปลูก ปลูก เมื่อกินแล้ว ก็รู้จักปล่อย เราอยากมีน้ำใช้ ก็ต้องหมั่นปลูกต้นไม้ และรู้จักสร้างแหล่งเก็บกักน้ำเมื่อยามชดสน”³⁴ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า หลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ ท่านได้ให้ความสำคัญในการพัฒนาแหล่งน้ำสาธารณะเพื่อการใช้อุปโภคบริโภคของชุมชน เพราะหากแหล่งน้ำสาธารณะมีความสะอาด ปราศจากจากสิ่งปฏิกูลหรือสกปรก ก็ถือว่าเป็นเครื่องหมายแห่งความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน เพราะเมื่อมีการนำน้ำไปเพาะปลูกต่าง ๆ ก็ได้ผล สักเกตว่านับแต่โบราณกาลมาแหล่งอารยธรรมของมนุษย์ที่มีความเจริญรุ่งเรืองล้วนมีบ่อเกิดอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำที่สำคัญทั้งนั้น

(4) **ด้านพัฒนาที่ดิน:** ในด้านดินก็เหมือนกันเราสามารถเห็นแนวคำสอนที่ปรากฏจากบริบทนี้เหมือนกัน คือ หลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ ท่านเริ่มจากชี้แนะและทำให้เห็น ดังปรากฏจากผลการสัมภาษณ์ของพระครูวิกรมประชาชนุกุลว่า “ถ้าเราใช้ป่า ใช้น้ำ ใช้สัตว์ ก็ต้องจัดการคืนให้เขาเหมือนเดิม ต้นไม้เมื่อตัดแล้ว ก็ให้รู้จักปลูก ปลูก เมื่อกินแล้ว ก็รู้จักปล่อย เราอยากมีน้ำใช้ ก็ต้องหมั่นปลูกต้นไม้ และรู้จักสร้างแหล่งเก็บกักน้ำเมื่อยามชดสน”³⁵ ดังนั้น การพัฒนาที่ดินนั้นหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ ได้สอนให้พุทธศาสนิกชนรู้จักการใช้ดินอย่างรู้จักคุณค่า และรู้จักห่วงแหนรักษาดินที่ใช้เป็นสาธารณประโยชน์ คือ เป็นที่ส่วนรวมที่ทุกคนสามารถให้ได้อย่างเท่าเทียมกัน

(5) **ด้านการสร้างสัมมาชีพ:** ในมิติของการสร้างอาชีพให้กับชุมชนที่ถูกต้อง ซึ่งหลักของ “สัมมาชีพ” คือ การเป็นอยู่ หรือ การดำรงอยู่ที่ประกอบความบริสุทธิ์ทั้งทางกาย,ทางวาจา และทางใจ และละเว้นการดำรงอยู่ที่ปราศจากความทุจริตทั้งทางกาย,ทางวาจา และทางใจ ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและคนอื่นซึ่งหลักคำสอนของหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ ด้านสัมมาชีพนั้นปรากฏจากการให้ข้อมูลของพระครูวิกรมประชาชนุกุล ที่ได้กล่าวถึงรูปแบบและวิธีการในการส่งเสริมสัมมาชีพตามแบบฉบับของหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ ไว้ดังนี้ “นอกจากผืนป่านับหมื่นไร่ที่ได้รับการคืนสภาพด้วยความเมตตาจากหลวงปู่แล้ว ความเข้าใจที่เป็นองค์รวมทำให้ท่านมองการณ์ไกลว่า การรักษาป่าอย่างยั่งยืน ไม่ใช่การปลูก แต่ต้องไม่ทำลาย และการไม่ทำลายก็ต้องให้ชาวบ้านมีอาชีพ หลวงปู่จึงสนับสนุนโครงการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาอาชีพ ไม่ว่าจะเป็นการขุดคลอง ทำถนน เพื่อเป็นทางออกขอมผลผลิตการเกษตร ส่งเสริมอาชีพทอผ้า ส่งเสริมโครงการสวนสมุนไพรในป่าชุมชน และโครงการปลูกผักกินได้ เช่น ผักหวาน เพาะพันธุ์ไข่หมัดแดง เลี้ยงปลาในสระน้ำเพื่อ

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 78.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 77-78.

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 77-78.

เป็นแหล่งอาหาร รวมทั้งจัดตั้งศูนย์ประชาสัมพันธ์ให้ความรู้ความเข้าใจเรื่องการอนุรักษ์ป่าไม้ เป็นศูนย์รวมในการจัดหางบประมาณ จัดทำโครงการชลประทานและสาธารณูปโภคพื้นฐานมากมาย จัดทำฝายน้ำล้นจากลำน้ำชี เพื่อให้ชาวบ้านทำเกษตรได้ตลอดทั้งปี เป็นต้น”³⁶

ดังนั้น ผลจากการเริ่มอนุรักษ์พื้นที่ป่าและพัฒนาที่ดิน แหล่งน้ำ โดยการนำของหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2526 ได้ปรากฏผลที่ชัดเจนในด้านการอนุรักษ์ป่า โดยมีรายละเอียดที่ยุทธนันต์ ประวงค์³⁷ ได้รวบรวมเอาไว้ ดังนี้

พ.ศ.2526 ล้อมรั้วลวดหนาม “ป่าผู้ว่าเสนอฯ” สาเหตุที่มีชื่อเรียกเช่นนี้เพราะป่าแห่งนี้อยู่ติดกับบ้านพลับ หมู่ที่ 6 ตำบลทุ่งมน อำเภอปราสาท ซึ่งนายเสนอ มุลศาสตร์ อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ในเวลานั้นเกรงว่าป่าแห่งนี้จะถูกทำลาย จึงได้ขอให้หลวงปู่หงษ์ล้อมรั้วลวดหนามไว้พื้นที่ประมาณ 70 ไร่

พ.ศ.2526 ล้อมรั้วหิน “ป่าโครอย” พื้นที่ประมาณ 900 ไร่ บ้านทุ่งมน หมู่ที่ 1,2 ตำบลทุ่งมน อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์

พ.ศ.2530 ล้อมรั้วหิน “ป่าเขาหลวงปุริม” พื้นที่ประมาณ 300 ไร่

พ.ศ.2533 “ป่าขุนแก้ว” บ้านสะพาน หมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งมน อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ พื้นที่ป่าถูกทำลายเป็นจำนวนมาก จึงได้ร่วมกันฟื้นฟูสภาพป่าให้อุดมสมบูรณ์เหมือนเดิม โดยการปลูกป่าให้เต็มพื้นที่ มีพื้นที่ประมาณ 60 ไร่

พ.ศ.2533 ล้อมรั้วลวดหนาม และปรับปรุงสถานที่ “ป่าช้าบ้านสมุด” หมู่ที่ 7 ตำบลสมุด อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ พื้นที่ประมาณ 4 ไร่

พ.ศ.2533 ปรับปรุงสถานที่และฟื้นฟูสภาพป่า “ป่าช้าบ้านถนนหัก” หมู่ที่ 5 ตำบลโคกนาสาม อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ พื้นที่ประมาณ 40 ไร่

พ.ศ.2535 ขุดสระน้ำ “พนมย่ำจู้ก” หมู่ที่ 1 ตำบลทุ่งมน อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ลึก 2 เมตร และล้อมรั้วลวดหนามใช้สำหรับตี๋ม เนื้อที่ประมาณ 1 ไร่

พ.ศ.2538 ปลูกป่าตามโครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติฯ เนื่องในวโรกาสทรงครองราชย์ปีที่ 50 บริเวณบ้านโคกจ๊ะ หมู่ที่ 4 ตำบลสมุด อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์

พ.ศ.2538 ล้อมรั้วลวดหนามแปลงปลูกป่าตามโครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติฯ เนื่องในวโรกาสทรงครองราชย์ปีที่ 50 หมู่ที่ 4 บ้านโคกจ๊ะ ตำบลสมุด อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์

พ.ศ.2539 ล้อมรั้วลวดหนาม “ที่สาธารณประโยชน์บ้านพลับ” และฟื้นฟูสภาพป่า โดยการปลูกป่าเพิ่มเติม หมู่ที่ 6 ตำบลทุ่งมน อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์

พ.ศ.2540 ขุดสระน้ำติดกับพื้นที่แปลงปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติ บ้านโคกจ๊ะ หมู่ที่ 4 ตำบลสมุด อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 78.

³⁷ ยุทธนันต์ ประวงค์, อ้างแล้ว, หน้า 23-36.

พ.ศ.2540 ส่งพื้นที่ป่าเข้าประกวด “ชุมชนอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ดีเด่น” และได้รับพระราชทานธง “พิทักษ์ป่าเพื่อรักษาชีวิต” จำนวน 4 ธง และได้เดินทางไปรับพระราชทานธงที่ ตำหนักภูพานราชนิเวศน์ จังหวัดสกลนคร

พ.ศ.2541 ปลุกต้นสะเดาสองข้างถนนสายทุ่งมน-ตาดิ ระยะทาง 12 กิโลเมตร โครงการปลูกป่าถาวร

พ.ศ.2543 ปลูกป่าโอจิริสและจัดทำบ่อน้ำ

พ.ศ.2544 กองหินล้อมรั้ว “ป่าช้าบ้านหนองรี” หมู่ที่ 8 ตำบลทุ่งมน อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์

บทสรุป

ตั้งนั้นหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญท่านเป็นพระมหาเถระที่มีวัตรปฏิบัติที่งดงาม เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่ไปกราบขอพรจากท่าน โดยท่านได้ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการสอนพุทธศาสนิกชนให้เข้าถึงแก่นแท้ของธรรมะ โดยใช้วัตถุมงคลเป็นเพียงแค่สื่อแห่งสัมมาสนุสดีเท่านั้นซึ่งจากข้อมูลที่กล่าวมา ทำให้เห็นเป็นเชิงประจักษ์ว่า หลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ ได้ใช้กุศโลบายในการสอนพุทธศาสนิกชนผ่านมิติของการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติ โดยหลักธรรมที่หลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญนำมาใช้อันเป็นคุณธรรมเบื้องต้น ที่จะปลูกฝังจิตสำนึกภายในให้กับสาธุชนประกอบด้วย (1) ได้ใช้หลักเมตตาธรรม (2) ใช้ศีล 5 เป็นแกนกลางของคำสอนสั่งเพื่อรักษาระบบนิเวศ เพราะถึงแม้ท่านจะเป็นพระเกจิที่มีลูกศิษย์สร้างวัตถุมงคลไปให้ท่านปลุกเสก แต่ท่านก็สอนผู้ให้นำวัตถุมงคลของท่านไปบูชาว่า ให้มีศีล 5 ถ้าไม่มีศีล 5 แล้ว วัตถุมงคลของท่านจะไม่ขลังไม่ศักดิ์สิทธิ์ (3) แปลงป่าไม้จากศาสนสถานให้เป็นธรรมอุทยานในการฝึกคน(4) ใช้หลักกตัญญูเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนนี้ วัตรปฏิบัติของหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ ด้านการดูแลระบบนิเวศดังปรากฏจากผลงานด้านการดูแลสัตว์ป่า, การอนุรักษ์ป่าไม้, การพัฒนาที่ดิน, การพัฒนาแหล่งน้ำ เพื่อเป็นสมบัติไว้ให้กับลูกหลานได้สืบต่อ และการสร้างสัมมาชีพให้กับคนในชุมชน อันส่งผลให้เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนและเข้มแข็งที่อยู่ภายใต้บารมีธรรมของหลวงปู่หงษ์ พรหมปัญโญ

บรรณานุกรม

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระพุทธศาสนากับนิเวศวิทยา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559.

พระครูสุวรรณจินตสรคุณ. “ศึกษาชีวิตและบทบาทการเผยแผ่ธรรมของพระครูประสาทพรหมคุณ (หงษ์พรหมปัญโญ) วัดเพชรบุรี อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์.” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย พระสูตรและอรรถกถาแปล. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย, 2543.

มานพ นักการเรือน. พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา (Buddhism and Environmental Education), กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.

ยุทธนันต์ ประวงษ์. อิทธิ มงคล บารมี หลวงปู่หงส์ พรหมปัญโญ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทย, 2545.

สนิท ศรีสำแดง, พระพุทธศาสนา: กระบวนทัศน์ใหม่, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2544.

Pupul Jaya Kar. *The Buddha*. India: Bombay, 1982.

ChatsumarnKablisingh et.al., *Buddhism and Nature Conservation*. Bangkok: Thai Tibet Center, 2010.